

Przeglądy i komentarze

AKTUALNE BADANIA NAUKOWE W POLSCE NAD WSPÓŁCZESNYM KAPITALIZMEM

Zagadnienia ekonomiczne współczesnego kapitalizmu, którymi zajmowano się w ostatnich latach w Polsce, a którym należałoby poświęcić szczególną uwagę również w programach badawczych opracowywanych na najbliższe lata, można niejako podsumować w ramach trzech szerokich grup problemowych, a mianowicie: integracja, militaryzacja i rewolucja naukowo-techniczna. W ramach tych mieszczą się w istocie najważniejsze cechy uformowanego obecnie systemu kapitalizmu państwowo-monopolistycznego, które określały w dużej mierze rozwój koniunktury, jak też długofalowy wzrost gospodarczy w rozwiniętych krajach kapitalistycznych, a w konsekwencji również w całym światowym systemie kapitalistycznym w ostatnich latach i które, jak należy oczekiwać, będą nadal — i to w jeszcze większym stopniu — określać je w bliskiej przyszłości.

W rzeczywistości zakres badań nad współczesnym kapitalizmem był znacznie szerszy niż by to wynikało z powyższych stwierdzeń. Obejmowały one bowiem szereg innych jeszcze aspektów tego problemu, w szczególności zaś zagadnienia związane z istotą systemu kapitalizmu państwowo-monopolistycznego, które stanowiły przedmiot szerokich badań teoretycznych i empirycznych. Niektóre z tych zagadnień, jak np. źródła i cechy interwencjonizmu państwowego, warunki efektywności polityki antycyklicznej państwa, funkcje gospodarcze państwa, a zwłaszcza problematyka tzw. państwa dobrobytu, w wyniku tych badań przeszły niejako do sfery podręczników ekonomii współczesnego kapitalizmu. Dla bieżących badań naukowych są one nadal interesujące o tyle tylko, o ile wykazują nowe cechy, zwłaszcza w zakresie polityki państwa lub też są związane z rozwojem określonych krajów.

Do tej grupy problemów o raczej ograniczonej aktualności z punktu widzenia postępu w badaniach naukowych zaliczyć można również zagadnienia związane ze stosunkami ekonomicznymi między krajami rozwiniętymi i słabo rozwiniętymi, jak np. różnice w ogólnych warunkach wzrostu gospodarczego, problemy przydatności i zastosowalności różnych technik wytwarzania, problemy handlu zagranicznego i pomocy gospodarczej itp., które znalazły gruntowne oświetlenie swych najważniejszych aspektów w dotychczasowych pracach.

Poniżej podajemy krótki przegląd problematyki opracowywanej w ostatnich latach w ramach wspomnianych powyżej trzech grup problemowych, względnie mającej stanowić przedmiot badań w ramach programu opracowanego na lata 1971-1975 dla placówek naukowych zaangażowanych w badania naukowe nad ekonomiką współczesnego kapitalizmu, w szczególności Instytutu Zachodniego w Poznaniu, będącego koordynatorem całości tego programu, Zakładu Nauk Ekonomicznych PAN i Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych oraz kilku mniejszych placówek na wyższych uczelniach ekonomicznych i uniwersytetach.

Spośród trzech wspomnianych grup problemowych najwięcej uwagi poświęcono zagadnieniom integracji gospodarczej. Wykazuje to już sama liczba pozycji wy-

dawnicznych — około 40 książek i ponad 300 artykułów w periodykach naukowych i zawodowych — poświęconych temu zagadnieniu w ostatnich dziesięciu latach. Mimo tych okazałych rozmiarów ilościowych badań nad zagadnieniem integracji, jest ono jeszcze dalekie od pełnego naświetlania nawet w swych podstawowych aspektach, zarówno z punktu widzenia teoretycznego, jak i praktycznego i wiele jest jeszcze do zrobienia na tym odcinku.

Spśród wszystkich tych publikacji jedna tylko pozycja książkowa zajmuje się problemem integracji gospodarczej w kapitalizmie w sposób całościowy i systematyczny. Książka ta jednakże opublikowana została w połowie lat sześćdziesiątych, tak iż obecnie jest już dość przestarzała, zwłaszcza wobec poważnych doświadczeń praktycznych, jakie nagromadzone zostały w międzyczasie przez dwa bloki integracyjne w Europie zachodniej, EWG i EFTA, jak też przez szereg innych inicjatyw tego rodzaju na obszarze Trzeciego Świata.

Z drugiej strony badania, jakie przeprowadzone zostały dotychczas nad tym zagadnieniem w skali cząstkowej czy sektorowej, zarówno w zakresie teorii, jak i doświadczeń empirycznych, przyczyniły się raczej do pomnożenia ilości pytań wymagających odpowiedzi aniżeli do ich rozwiązania.

Najważniejsze spośród tych pytań — to kwestia zależności między integracją gospodarczą i wzrostem gospodarczym. Mimo szeregu publikacji poświęconych bezpośrednio lub pośrednio temu zagadnieniu, które przyczyniły się m. in. do jasnego zdefiniowania integracji, jej głównych cech i jej miejsca w procesie rozwoju sił wytwórczych, nie można powiedzieć, aby zbliżyły nas one swymi wnioskami do jednoznacznego poglądu na tę zależność. Czy rzeczywiście integracja gospodarcza przyczynia się do przyspieszenia wzrostu gospodarczego, a jeśli tak, to jakie są jej konkretne efekty w tej dziedzinie i jak można je mierzyć? Czy też, odwrotnie, wzrost gospodarczy jest czynnikiem ułatwiającym bądź wręcz umożliwiającym procesy integracyjne, jakie obserwujemy w dobie obecnej, i jeśli tak, to jakie są rzeczywiste czynniki wzrostu gospodarczego osiągniętego np. przez kraje EWG od czasu wkroczenia na drogę integracji? Wszystkie to są pytania otwarte do dalszej dyskusji i badań naukowych. I nie można oczekiwać zadowalającego ich rozwiązania, dopóki nie zostaną rozstrzygnięte różne ważne problemy metodologiczne i nie przeprowadzi się niezbędnych szerokich badań empirycznych przy zastosowaniu odpowiednich metod.

Dalsza ważna sprawa o znaczeniu zarówno teoretycznym, jak i praktycznym — to problem wpływu integracji gospodarczej na stabilność gospodarki kapitalistycznej w skali krótkookresowej. Czy istotnie integracja gospodarcza, a w szczególności tzw. harmonizacja polityki pieniężnej, fiskalnej i handlowej krajów EWG, przyczyniła się do wzmocnienia efektywności tej polityki w przeciwdziałaniu cyklicznym fluktuacjom koniunktury właściwym gospodarce kapitalistycznej? Czy zrównoważyła ona ujemne skutki nowego systemu taryf celnych i zniesienia środków bezpośredniej kontroli handlu zagranicznego, a jeśli tak, to jaką cenę kraje te zapłaciły za to w kategoriach tempa długofalowego wzrostu gospodarczego?

Te i tym podobne kwestie są ściśle związane nie tylko z akademickimi raczej problemami ogólnej efektywności kapitalizmu państwowo-monopolistycznego w zakresie szybkiego i stałego wzrostu gospodarczego, ale wiążą się ściśle również z jak najbardziej praktycznymi problemami warunków i perspektyw rozwoju stosunków handlowych między Wschodem i Zachodem. Tutaj również potrzeba jeszcze poważnych badań naukowych, jeśli mają być osiągnięte wyniki, które mogłyby posłużyć jako przesłanki dla prognozowania rozwoju handlu zagranicznego krajów socjalistycznych.

Pokaźne rezultaty osiągnięte zostały w zakresie badań nad wpływem integracji gospodarczej krajów EWG na strukturę ich handlu zagranicznego i strukturę handlu światowego w ogólności. Szczególnie ważne jest zagadnienie tego wpływu na stosunki handlowe z krajami RWPG, zarówno jeśli chodzi o tendencje długofalowe jak i zmiany krótkookresowe. Badania w tej dziedzinie należy kontynuować oraz rozszerzyć je tak, aby objąć nimi również stosunki handlowe między krajami *EFTA* i RWPG — z ostatecznym celem dojścia do prognozy rozwojowej w tych dziedzinach na szereg lat w przyszłość, przy uwzględnieniu możliwości włączenia się niektórych krajów *EFTA* do EWG. Dalszym kierunkiem, w którym te badania powinny być prowadzone, jest wpływ integracji krajów EWG, poprzez ich eksport kapitału, na wzrost gospodarczy krajów Trzeciego Świata, jak też na sytuację i perspektywę eksportu krajów RWPG na ich rynkach.

Liczne badania przeprowadzono i osiągnięto w nich poważne wyniki, jeśli chodzi o procesy integracyjne w poszczególnych działach gospodarki krajów EWG, np. rolnictwo, rynek kapitałowy itd. Przyczyniły się one w dużym stopniu do wzbogacenia naszej wiedzy o mechanizmach integracji, przeszkodach i sprzecznościach utrudniających ją, jak też o nowych sprzecznościach powstających w wyniku zastosowanych metod i środków. Należy w tym miejscu wspomnieć również o poważnych badaniach, jakich dokonano w zakresie militarnych i politycznych aspektów integracji zachodnioeuropejskiej.

Głównymi celami, jakie przyświecały tym badaniom, były albo cele teoretyczne, polegające na wzbogacaniu naszej wiedzy o tendencjach i prawidłowościach rozwoju systemu kapitalistycznego w jego obecnym stadium kapitalizmu państwowo-monopolistycznego, albo też cele bardziej praktyczne, zmierzające do ułatwienia rozwiązania konkretnych problemów polityki gospodarczej, z jakimi kraje socjalistyczne spotykają się w dziedzinie stosunków gospodarczych z krajami kapitalistycznymi objętymi procesami integracyjnymi. Obecnie jednak zarysowują się nowe cele przed tymi badaniami, które należy w odpowiednim stopniu uwzględnić w przyszłości.

Nawiązuję tu do dyskusji, jaka miała miejsce na zebraniu grupy roboczej Komisji Wielostronnej Współpracy do spraw integracji gospodarczej w kapitalizmie, które odbyło się jesienią 1970 r. w Instytucie Zachodnim w Poznaniu. Była ona poświęcona zagadnieniu znaczenia badań nad integracją gospodarczą w kapitalizmie dla procesów integracyjnych w socjalizmie, w szczególności w ramach RWPG.

Istnieje pilna potrzeba podjęcia gruntownych badań nad tym zagadnieniem dlatego, że wzajemna współpraca gospodarcza krajów RWPG zbliża się coraz bardziej do takiego stadium, w którym praktyczne doświadczenia integracyjne państw kapitalistycznych mogą okazać się bardzo przydatne dla przyspieszenia procesów integracyjnych między naszymi krajami. Jeśli ten nowy cel omawianych badań weźmie się pod uwagę, wówczas wskazanym i pożądanym wydaje się, aby więcej nacisku kłaść w tych badaniach na pozytywne osiągnięcia, jakie niewątpliwie kraje kapitalistyczne zanotowały na swej drodze do integracji.

Co się tyczy drugiego z wymienionych na wstępie zespołów tematycznych, tj. militarzacji gospodarki, to należy stwierdzić, że badania w tym zakresie były znacznie węższe i odpowiednio do tego ich wyniki znacznie skromniejsze. Jednym z kierunków, w których szły te badania, było wspomniane już zagadnienie powiązań między militarzacją i integracją gospodarczą na przykładzie krajów EWG, gdzie tendencje do ujednoczenia i standaryzacji sprzętu wojskowego, wynikające z postępu technicznego w dziedzinie produkcji zbrojeniowej, stanowiły jeden z ważnych czynników przyczyniających się do integracji ekonomicznej.

Następnym kierunkiem tych badań były konsekwencje militaryzacji w zakresie wzrostu gospodarczego. Badania te skupiały się na gospodarce amerykańskiej i dotyczyły w szczególności takich zagadnień, jak skutki interwencji zbrojnych USA w Korei i w Wietnamie dla rozwoju koniunktury ekonomicznej i tempa długofalowego wzrostu gospodarki tego kraju.

Dalszym jeszcze przedmiotem badań w tej dziedzinie, o charakterze bardziej międzydyscyplinarnym, było zagadnienie wpływu militaryzacji na funkcję gospodarczą państwa burżuazyjnego w Stanach Zjednoczonych, zagadnienie kompleksu militarno-przemysłowego w tym kraju, jego składu i struktury oraz specyficznych przesłanek jego wzrostu. Wobec rosnącego znaczenia tego kompleksu w życiu gospodarczym i politycznym USA, jak też wielu przejawów wskazujących na tworzenie się podobnych kompleksów w innych krajach imperialistycznych wydaje się to być jednym z ważnych kierunków badań na przyszłość. Badania nad skutkami ekonomicznymi militaryzacji, tak krótko-, jak i długookresowymi, należałoby również rozszerzyć na inne kraje, jak W. Brytania, Francja i NRF, ze szczególnym zwróceniem uwagi na rolę eksportu sprzętu zbrojeniowego dla ich koniunktury gospodarczej. Wydaje się również, iż należałoby przyjrzeć się temu zagadnieniu pod kątem wpływu, jakie wywiera ono na rozwój gospodarczy krajów socjalistycznych.

Ostatni z wymienionych na wstępie problemów, tj. rewolucja naukowo-techniczna, jest zagadnieniem stosunkowo najmniej zbadanym. Ponieważ sam ten termin jest stosunkowo świeżej daty, a jednocześnie weszło już w modę nadmierne posługiwanie się nim w różnych kontekstach, wydaje się niezbędne przede wszystkim jasne, naukowe zdefiniowanie tego zjawiska i jego cech mających znaczenie dla badań ekonomicznych.

W dziedzinie zagadnień wiążących się z tą problematyką, które były objęte dotychczasowymi badaniami, wymienić należy przede wszystkim kwestię konsekwencji automatyzacji produkcji w kapitalizmie w zakresie zatrudnienia i bezrobocia, długofalowych tendencji w zakresie wzrostu wydajności pracy, roli tzw. gałęzi wiodących w rozwoju wybranych krajów kapitalistycznych itd. Główne kierunki badań w przyszłości powinny dotyczyć tzw. *research oriented industries*, tj. gałęzi przemysłu, powiązanych ściśle z rozwojem badań naukowych, mechanizmów i kanałów przepływów nowych technik, jak też ich konsekwencji gospodarczych z punktu widzenia wpływu na różnicowanie tempa rozwoju między krajami na różnym stopniu ogólnego rozwoju względnie na zmniejszanie różnic technologicznych między krajami na podobnych szczeblach rozwoju itp.

Adam Szewcwski

GOSPODARKA NRD W ROKU 1970 I PLAN GOSPODARCZY NA ROK 1971

Rok 1970 był rokiem końcowym pięcioletniego, perspektywicznego planu rozwoju gospodarczego Niemieckiej Republiki Demokratycznej, co skłania do porównania długofalowych zamierzeń z ich realizacją. Ogólnie można powiedzieć, że zasadnicze cele planu perspektywicznego zostały osiągnięte, częściowo nawet z nadwyżką, mimo wielu rozmaitego rodzaju trudności, jakie gospodarka pokonywać musiała w tym okresie. Zaciążyły na niej przede wszystkim niekorzystne wyniki